



DOI <https://doi.org/10.32782/3041-1297/2024-2-20>

Л. В. Пилипенко

*Львівський державний університет безпеки життєдіяльності,
Львів, Україна*

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1379-0470> – Л.В. Пилипенко
liliihodii@gmail.com

ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПСИХОЛОГІВ ОПЕРАТИВНО-РЯТУВАЛЬНОЇ СЛУЖБИ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ

У статті розглядаються специфічні аспекти професійної діяльності психологів оперативно-рятувальної служби цивільного захисту. Сьогодні перед психологами постають все нові виклики, пов'язані із роботою в зоні надзвичайних ситуацій, особливо після ракетних обстрілів, де часто велика кількість потерпілих. Окреслено ключові напрями роботи психологів в умовах воєнного стану, зокрема надання екстреної психологічної допомоги постраждалим та роботу із особовим складом Державної служби України з надзвичайних ситуацій. Крім того, було проведено детальний аналіз робіт українських науковців у галузі екстремальної та кризової психології, що підтверджує актуальність та значущість обраної теми. Психологи працюють у надскладних екстремальних умовах, які потребують не лише високого рівня професійної підготовки, але й здатності оперативно реагувати на стресові ситуації, надавати екстрену психологічну допомогу потерпілим, а також підтримувати психологічний стан самих рятувальників. У статті розглянуто, зокрема, специфіку діяльності психологів оперативно-рятувальної служби, яка охоплює два основні напрями: повсякденну роботу та діяльність в екстремальних умовах. Особливий акцент зроблено на значенні професійної підготовки, розвитку емоційної стійкості, здатності до швидкого прийняття рішень та ефективної комунікації в умовах високого ризику. Також автором систематизовано сучасні підходи до визначення понять «екстремальні умови» та «особливі умови» діяльності, які розрізняються за рівнем впливу стресових чинників. Отримані результати дослідження мають вагомe значення для вдосконалення підготовки майбутніх психологів, які працюватимуть в екстремальних умовах, а також для розробки практичних рекомендацій для фахівців цієї галузі.

Ключові слова: психологи, оперативно-рятувальна служба, професійна підготовка, діяльність у особливих та екстремальних умовах.

L. V. Pylypenko

Lviv State University of Life Safety, Lviv, Ukraine

FEATURES OF THE ACTIVITIES OF PSYCHOLOGISTS OF FUTURE PSYCHOLOGISTS OPERATIONAL AND RESCUE IN SPECIAL CONDITIONS

The article presents specific aspects about professional activity of psychologists of the operational and rescue service of civil protection. Today, psychologists are facing new challenges related to work in the emergency zone, especially after missile strikes, where there are often a large number of victims. The author outlines the key areas of work of psychologists under martial law, including the provision of emergency psychological assistance to victims and work with the personnel of the State Emergency Service of Ukraine. In addition, a detailed analysis of the work of Ukrainian scientists in the field of extreme and crisis psychology was conducted, which confirms the relevance and importance of the chosen topic. Psychologists work in extremely difficult extreme conditions that require not only a high level of professional training, but also the ability to respond quickly to stressful situations, provide emergency psychological assistance to victims, and maintain the psychological state of the rescuers themselves. The article discusses, in particular, the specifics of the activities of psychologists of the operational rescue service, which covers two main areas: daily work and activities in extreme conditions. Particular emphasis is placed on the importance of professional training, development of emotional stability, ability to make quick decisions and effective communication in high-risk conditions.

The author also systematizes modern approaches to the definition of the concepts of “extreme conditions” and “special conditions” of activity, which differ in the level of influence of stress factors. The obtained results of the study are of great importance for improving the training of future psychologists who will work in extreme conditions, as well as for developing practical recommendations for specialists in this field.

Key words: psychologists, operational rescue service, professional training, activity in special and extreme conditions.

Постановка проблеми. У сучасних умовах кризових ситуацій, які особливо пов’язані із воєнним станом в Україні, діяльність психологів оперативно-рятувальної служби цивільного захисту стає важливою складовою забезпечення психічного здоров’я та психологічної безпеки населення. Психологи Державної служби України з надзвичайних ситуацій майже щодня працюють в екстремальних умовах, що вимагає від них не лише високої професійної підготовки, але й здатності оперативно реагувати на різноманітні стресові ситуації, надавати екстрену психологічну допомогу потерпілим, а також підтримувати психологічний стан самих рятувальників. Від початку повномасштабного вторгнення психологи Державної служби України з надзвичайних ситуацій надають допомогу більше 200 тисяч осіб та залучаються до надання психологічної допомоги постраждалому населенню внаслідок ракетних обстрілів. У зв’язку із цим специфіка діяльності психологів в особливих та екстремальних умовах потребує глибшого аналізу та розробки критеріїв ефективності роботи та методів психологічної допомоги в умовах високого рівня стресу. Цей аспект важливо враховувати у процесі професійної підготовки майбутніх психологів, які будуть виконувати свої професійні обов’язки в екстремальних умовах. Таким чином, проблема діяльності психологів оперативно-рятувальної служби в екстремальних умовах тісно пов’язана з науковими завданнями, що включають дослідження специфіки цієї роботи, та практичними завданнями, спрямованими на вдосконалення методики навчання у закладах вищої освіти.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Останні роки характеризуються значним зростанням наукового інтересу до проблематики діяльності в особливих та екстремальних умовах фахівців ризиконебезпечних професій. Так науковці досліджують особливості професійної готовності майбутніх рятувальників до діяльності в екстремальних умовах (І. Коваль), професійної мотивації майбутніх рятувальників до діяльності в особливих умовах (О. Вавринів), психологічної підготовки фахівців до професійної діяльності в особливих умовах (О. Дячкова), професійно-екстремальної підготовки фахівців з надзвичайних ситуацій (М. Козяр), підготовка працівників правоохоронних органів до дії в екстремальних

умовах засобами психотренінгу (В. Лефтеров), готовності працівників правоохоронних органів до діяльності в умовах екстремальних ситуацій (В. Пліско), професійної діяльності фахівців оперативно-рятувальної служби цивільного захисту та поліцейських (О. Тімченко), психології готовності офіцера-прикордонника до професійної діяльності (С. Мул) та інші. Питання особливостей діяльності психологів сектору безпеки та оборони України досліджували вітчизняні вчені В. Босько, О. Кальчук, І. Коваль, А. Литвин, Ю. Серета, Р. Сірко, В. Слободяник, Н. Оніщенко, Л. Руденко, В. Ташматов, Р. Яремко та інші. У їхніх працях описуються специфіка дослідження проблематики професійної підготовки майбутніх психологів до діяльності в особливих умовах, профілактики емоційного вигорання екстремальних психологів, готовності майбутніх практичних психологів до професійної діяльності в особливих умовах, професійної діяльності психологів ДСНС в умовах війни, практики надання екстреної психологічної допомоги постраждалим у надзвичайних ситуаціях, однак не до кінця розкрито питання особливостей діяльності психологів оперативно-рятувальної служби цивільного захисту в особливих та екстремальних умовах.

Метою статті є проведення аналізу особливостей професійної діяльності психологів оперативно-рятувальної служби цивільного захисту.

Виклад основного матеріалу дослідження. Психологи оперативно-рятувальної служби цивільного захисту відіграють важливу роль у психологічному захисті населення. Оперативно-рятувальна служба цивільного захисту функціонує в системі Державної служби України з надзвичайних ситуацій (далі ДСНС), до чієї повноважень входить зокрема надання психологічної допомоги постраждалим на місці небезпечної події [3]. Також серед основних складових психологічного забезпечення ДСНС виділяють здійснення: професійно-психологічного відбору кандидатів на службу цивільного захисту та роботу до органів і підрозділів цивільного захисту, навчання до закладів вищої освіти ДСНС; психологічної підготовки рятувальників; психологічного супроводу рятувальників під час виконання завдань за призначенням; вивчення соціально-психологічного клімату у колективах органів і підрозділів цивільного захисту; психопрофілактики, надання

психологічної допомоги, проведення заходів психологічного рятувальників; надання безоплатної екстреної психологічної допомоги постраждалим унаслідок надзвичайних ситуацій [4].

Аналізуючи особливості діяльності психолога оперативно-рятувальної служби слід уточнити, власне, визначення самих понять «діяльність», «особливі умови», «екстремальні умови» та «діяльність в екстремальних умовах». Єдиного погляду на ці терміни немає. Сучасний тлумачний психологічний словник визначає діяльність як «динамічну систему взаємодій суб'єкта зі світом, у процесі яких відбувається виникнення і втілення в об'єкті психічного образу і реалізація опосередкованих ним відносин суб'єкта у предметній дійсності» [11]. В «Українському педагогічному словнику» С. Гончаренка викладено таке трактування терміну «діяльність» як «спосіб буття людини в світі, здатність її вносити в дійсність зміни» [1].

Поняття «діяльність в екстремальних умовах» визначено у словнику-довіднику «Психологія діяльності в особливих умовах» як «специфічний вид професійної діяльності фахівців в умовах безпосередньої загрози для життя та здоров'я, коли виникає небезпека поранення або травмування; в умовах застосування зброї на ураження; роботи із тілами загиблих та залишками тіл; перебування в заручниках чи полоні; в умовах фізичного, психологічного та сексуального насильства тощо» [6, с. 35]. Діяльність психолога оперативно-рятувальної служби цивільного захисту поділяється на два основні періоди, а саме: повсякденна праця та робота в екстремальних ситуаціях [8]. Щодо діяльності психолога в екстремальних умовах, то вона є більш складною та потребує високого рівня професійної компетентності.

О. Охременко розглядає діяльність в особливих умовах як діяльність, яка характеризується впливом стресових подразників високої інтенсивності, при чому спостерігається зіткнення індивіда зі стресогенними стимулами, а також формуються фізіологічні, суб'єктивні і поведінкові реакції на них. Основним критерієм, на думку вченої, за яким діяльність класифікують як діяльність в особливих умовах є ушкоджувальний вплив стресорів [3].

Визначаючи специфіку роботи психолога оперативно-рятувальної служби, необхідно уточнити зміст понять «особливі умови» та «екстремальні умови».

Проаналізувавши доступні автору джерела, вона підтримує думку науковців, що це різні терміни. Так, екстремальні умови трактують як граничні умови тих ситуацій, які у нормі не при-

носять дискомфорту або ж як такі, котрі потребують мобілізації аварійних резервів організму. Особливі умови діяльності реалізуються, коли діяльність виконується з епізодичною дією екстремальних чинників, а екстремальні умови діяльності розуміють як крайню форму особливих умов, коли екстремальні чинники присутні постійно [10]. У наказі Міністерства внутрішніх справ України від 31.08.2017 р. № 747 «Про затвердження Порядку психологічного забезпечення в Державній службі України з надзвичайних ситуацій» визначено екстремальні умови як «визначені, особливі, надзвичайні обставини, що загрожують життю і здоров'ю людей, мають вплив стрес-факторів, сприймаються та оцінюються як небезпечні, складні, безвихідні ситуації, унаслідок чого підвищують тривожність, емоційну напруженість, створюють психотравмуючий вплив на психіку людини» [5].

У словнику-довіднику «Психологія діяльності в особливих умовах» наявне таке визначення поняття «особливі умови діяльності» – «ті, що висувають підвищені вимоги до людини, яка її здійснює» [6, с. 57]. До таких умов відносимо роботу з небезпекою для життя, підвищену відповідальність за прийняті рішення, пришвидшений темп діяльності, монотонність, обробку великого обсягу інформації, дефіцит часу на виконання завдань, ускладнення факторів середовища тощо. Екстремальні умови виступають крайньою формою відповідно особливих умов. Останні пов'язані з постійною дією екстремальних чинників з великим ризиком для життя та здоров'я людини. До об'єктивно екстремальних умов відносять реальні загрози для життя та здоров'я людини.

У зв'язку із повномасштабним вторгненням в Україну з 24 лютого 2022 року значно збільшилась кількість виїздів психологів ДСНС до місць ракетних ударів, посилилась робота з внутрішньо-переміщеними особами, які перебували на евакуаційних потягах, а також ускладнилась реалізація здійснення психологічного супроводу рятувальників при виконанні оперативних та службово-бойових завдань. Відповідно, надання безоплатної екстреної психологічної допомоги постраждалим унаслідок надзвичайних ситуацій, на жаль, стало одним із основних завдань, які постають перед психологами оперативно-рятувальної служби. Так, Н. Оніщенко вивчає специфіку діяльності психолога Державної служби України з надзвичайних ситуацій, де розглядаються організаційні аспекти роботи психолога в екстремальних умовах та її нормативно-правове регулювання, а також методичні основи з надання

екстреної психологічної допомоги населенню [2]. Мета екстреної психологічної допомоги стабілізувати та підтримати постраждалих, рятувальників безпосередньо в осередку надзвичайної ситуації за допомогою професійних методів, які відповідають вимогам ситуації. В умовах воєнного стану вже активно досліджується діяльність психологів в екстремальних умовах, а саме особливості надання екстреної психологічної допомоги постраждалим в умовах масової загибелі населення внаслідок ракетного удару по житловому будинку в місті Умані (М. Фомич), та ракетного удару по ТЦ «АМСТОР» у місті Кременчуці (М. Фомич, Л. Мохнар).

Досліджуючи вже професійну підготовку майбутніх психологів оперативно-рятувальної служби, професор Р. Сірко визначає, що основними завданнями діяльності психолога в екстремальних умовах є психодіагностика, професійний відбір, участь у атестаційних комісіях, психокорекційна робота з персоналом, надання екстреної психологічної допомоги населенню під час надзвичайних ситуацій, психологічний супровід сімей загиблих, кризове телефонне консультування та ін. [8].

Проаналізувавши наукову літературу, ми виділили деякі особливості діяльності психологів оперативно-рятувальної служби в екстремальних умовах, а саме: загроза для здоров'я та життя, наявність стресових чинників, непередбачуваність, тривале психічне навантаження, професійно-важливі якості.

Робота психологів ДСНС в осередку надзвичайної ситуації (далі НС) характеризується загрозою для його життя і здоров'я. Ю. Середа зазначає, що, на відміну від цивільних психологів, робота екстремальних психологів здійснюється в польових умовах, часто просто неба, безпосередньо поблизу або в зоні надзвичайної ситуації, поруч із фахівцями, які виконують аварійно-рятувальні роботи та інші завдання щодо ліквідації наслідків НС [7]. Тому в умовах сьогодення психологи ДСНС виконують свої професійні обов'язки, використовуючи базовий набір індивідуального захисту (каска та бронезилет).

Варто виділити також велику кількість стресових чинників, які впливають на діяльність фахівця психолога в особливих умовах, і що є важливим для розуміння їхньої професійної діяльності. Серед основних стресових чинників Р. Сірко та В. Слободяник виділяють такі стресові чинники екстремальної діяльності психологів оперативно-рятувальної служби: загибель людей; робота з родичами загиблих; непередбачуваність обставин; емоційне вигорання; спілкування з журналіс-

тами; дефіцит часу для прийняття рішень; неможливість повноцінного відпочинку та усамітнення; постійне нервово-психічне напруження; ненормований робочий день; страх за власне життя або ж отримання травми [9, с. 87].

Діяльність психолога оперативно-рятувальної служби відрізняється високим рівнем динамічності та непередбачуваності. Психолог стикається з різними видами надзвичайних ситуацій: природними катастрофами, техногенними аваріями, бойовими діями, масовими евакуаціями тощо. Кожна з них має свої особливості та вимагає адаптації до цих умов. Так, В. Ташматов вказує на те, що фахівцю слід намагатись завчасно передбачити всі можливі варіанти розвитку подій, що можуть трапитись при виконанні службових обов'язків в зоні будь-якої НС і бути готовим до них [11].

Тривале психічне навантаження спричиняють стан психічного напруження та перенавантаження, що порушує психічні процеси, змінює структуру мотивації та діяльності і негативно впливає на здатність адаптуватися до соціального середовища. Більше того Р. Сірко стверджує, що для умов роботи психолога оперативно-рятувальної служби характерними є ризик емоційного вигорання, професійна деформація, психосоматичні захворювання тощо [8].

Ми підтримуємо думку Р. Сірко та Ю. Середи, що психологу для діяльності в особливих умовах необхідно володіти та розвивати професійно важливі якості. Ю. Середа у своєму дисертаційному дослідженні виділяє такі професійно важливі якості психологів ДСНС України: здатність до вольової саморегуляції, комунікативні та організаторські здібності, емпатійність, толерантність, високий рівень інтелекту, емоційна гнучкість, здатність досягати мети у складних емоційно напружених (екстремальних) умовах діяльності тощо [7].

Вищезгадані аспекти варто враховувати при розробці системи професійної підготовки майбутніх психологів оперативно-рятувальної служби з метою розвитку їхньої професійної компетентності. Тому дуже важливими є розвиток професійно-екстремальної компетентності, психологічної стійкості, здатності до швидкого прийняття рішень в умовах високого ризику, що забезпечить ефективне виконання професійних обов'язків.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, вивчення специфіки діяльності психологів оперативно-рятувальної служби в екстремальних умовах сьогодні є важливим, оскільки зростає кількість надзвичайних ситуацій різного характеру, а екстремальні фактори, відповідно, впливають на психіку постраждалих, їх

родичів, рятувальників та самих психологів, що актуалізує потребу останніх у розвитку професійно-екстремальної компетентності. Тому можна зробити висновок, що для діяльності психологів оперативно-рятувальної служби в екстремальних умовах характерні загроза для здоров'я та життя, наявність стресових чинників, непередбачуваність, тривале психічне навантаження, професійно-важливі якості. Ці особливості підкреслюють складність і багатогранність роботи психологів оперативно-рятувальної служби та важливість професійної підготовки для ефектної діяльності в екстремальних умовах. Перспективами подальших досліджень є розробка рекомендації для вдосконалення освітньо-професійних програм, враховуючи потреби роботи в екстремальних умовах.

Список літератури:

1. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник : словник / ред. С. Головка. Київ : Либідь, 1997. 373 с.
2. Оніщенко Н.В. Екстрена психологічна допомога постраждалим в умовах надзвичайної ситуації: теоретичні та прикладні аспекти : монографія. Харків : «Право», 2014. 584 с.
3. Охременко О.Р. Психологічні закономірності адаптації особистості до особливих умов діяльності : дис... д-ра психол. наук: 19.00.09. Національна академія оборони України. Київ, 2005. 473 с.
4. Про затвердження Положення про Оперативно-рятувальну службу цивільного захисту. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0853-14#Text> (дата звернення: 18.11.2024).
5. Про затвердження Порядку психологічного забезпечення в Державній службі України з надзвичайних ситуацій: Наказ М-ва внутр. справ України від 31.08.2017 р. № 747. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1390-17#Text> (дата звернення: 13.11.2024).
6. Психологія діяльності в особливих умовах : словник-довідник. за заг. ред. проф. І.І. Приходька. Харків : НА НГУ, 2021. 118 с.
7. Серeda Ю.І. Професіографічний аналіз діяльності працівників служби психологічного забезпечення державної служби України з надзвичайних ситуацій: дис... к-та психол. наук: 19.00.09. Національний університет цивільного захисту України. Харків. 2015. 228 с.
8. Сірко Р.І. Професійна підготовка майбутніх психологів оперативно-рятувальної служби до діяльності в екстремальних умовах : монографія. Львів. «ГАЛИЧ-ПРЕС», 2017. 482 с.
9. Сірко Р.І., Слободяник В.І. Особливості діяльності психолога оперативно-рятувальної служби. *Проблеми екстремальної та кризової психології*. Харків. НУЦЗУ, 2021. Вип. 1(1). С. 81–89.
10. Сірко Р.І., Слободяник В.І. Психолінгвістичні особливості деяких понять екстремальної психології. *Ūridična psihologija*. 2022. Т. 30, № 1. С. 48–53. URL: <https://doi.org/10.33270/03223001.48> (дата звернення: 11.11.2024)
11. Ташматов В. Особливості професійної діяльності психологів державної служби України з надзвичайних ситуацій в умовах війни. *Проблеми екстремальної та кризової психології*. 2022. С. 30–38. № 3. URL: <https://doi.org/10.52363/dcpp-2022.3.3> (дата звернення: 19.11.2024).
12. Шапар В.Б. Сучасний тлумачний психологічний словник. Харків : Прапор, 2007. 640 с.

References:

1. Honcharenko, S. U. (1997). *Ukrainskyi pedahohichnyi slovnyk* [Ukrainian pedagogical dictionary]. Kyiv: Lybid 373 p. [in Ukrainian].
2. Onishchenko, N. V. (2014). *Ekstrena psykholohichna dopomoha postrazhdalym v umovakh nadzvychainoi sytuatsii: teoretychni ta prykladni aspekty* [Emergency Psychological Assistance to Victims in Emergency Situations: Theoretical and Applied Aspects]. Kharkiv: "Pravo" 584 p. [in Ukrainian].
3. Okhremenko, O. R. (2009). *Psykholohichni zakonornosti adaptatsii osobystosti do osoblyvykh umov diialnosti* [Psychological regularities of personality adaptation to special conditions of activity] dys. ... kand psykhol. nauk: 19.00.09. Kyiv. 473 p. (in Ukrainian).
4. *Pro zatverdzhennia Polozhennia pro Operativno-riatuvальnu sluzhbu tsyvilnoho zakhystu* [On the approval of the Regulations on the Operational Rescue Service of Civil Protection] *Ofitsiyni vebportal parlamentu Ukrainy*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0853-14#Text> (Accessed: 18.11.2024) [in Ukrainian].
5. *Pro zatverdzhennia Poriadku psykholohichnoho zabezpechennia v Derzhavni sluzhbi Ukrainy z nadzvychainykh sytuatsii: Nakaz M-va vnutr. sprav Ukrainy vid 31.08.2017. № 747* [On the approval of the Procedure for Psychological Support of State Emergency Service of Ukraine. The order of Ministry of Internal Affairs of Ukraine from 31.08.2017 No. 747]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1390-17#Text> (Accessed: 13.11.2024) [in Ukrainian].
6. Prykhodko, I. I. (2021). *Psykholohiia diialnosti v osoblyvykh umovakh: slovnyk-dovidnyk* [Psychology of activity in special conditions: dictionary-reference] Kharkiv: NA NHU [in Ukrainian].
7. Sereda, Y. I. (2015). *Profesiohrafichnyi analiz diialnosti pratsivnykiv sluzhby psykholohichnoho zabezpechennia derzhavnoi sluzhby Ukrainy z nadzvychainykh sytuatsii* [Professional analysis of the activities of employees of the psychological support service of the state service of Ukraine in emergency situations]: dys. ... k-ta psykhol. nauk: 19.00.09. Kharkiv. 228 p. (in Ukrainian).

8. Sirko, R. I. (2017). Profesiina pidhotovka maibutnikh psykholohiv operatyvno-riatuvalnoi sluzhby do diialnosti v ekstremalnykh umovakh: monohrafiia [Professional training of future psychologists of the operational rescue service for activities in extreme conditions] Lviv: "HALYCH-PRES" 482 p. [in Ukrainian].
9. Sirko, R. I., Slobodianyuk V. I. (2021). Osoblyvosti diialnosti psykholoha operatyvno-riatuvalnoi sluzhby [Features of the activity of the psychologist of the responsive-rescue service]. *Problems of extreme and crisis psychology*. Kharkiv: NUTZU, 2021. 1(1). 81–89 [in Ukrainian].
10. Sirko, R. I., & Slobodianyuk V. I. (2022). Psykholingvistychni osoblyvosti deiakyykh poniat ekstremalnoi psykholohii [Psycholinguistic Features of Some Concepts of Extreme Psychology]. *Ūridična psihologiâ*. 30(1) 48–53. Retrieved from <https://doi.org/10.33270/03223001.48> (Accessed: 11.11.2024) [in Ukrainian].
11. Tashmatov, V. (2022). Osoblyvosti profesiinoi diialnosti psykholohiv Derzhavnoi sluzhby Ukrainy z nadzvychainykh sytuatsii v umovakh viiny. [Peculiarities of the professional activity of psychologists of the civil service of Ukraine in emergency situations in the conditions of war] *Problemy ekstremalnoi ta kryzovoi psykholohii*. № 3. 30–38. Retrieved from: <https://doi.org/10.52363/dcpp-2022.3.3> (Accessed: 19.11.2024).
12. Shapar, V. B. (2007). Suchasnyi tлумachnyi psykholohichnyi slovnyk [Modern explanatory psychological dictionary] Kharkiv: Prapor. 640 p. [in Ukrainian].

© Л. В. Пилипенко, 2024

Оглядова стаття

Надійшла до редакції 12.12.024

Прийнято до публікації 18.12.2024